

ציון

היסטוריה ורגשות

העורכים: שמואל פיינר, יונתן פרייס, מרים פרנקל

עורכות-אורחות: אמה זהר, הדר פלדמן סמט, אורית רוזין

מזכיר המערכת: יחזקאל חובב

שנה צ • א-ב • תשפ"ה

רבעון לחקר תולדות ישראל
החברה ההיסטורית הישראלית • ירושלים
יוצא לאור באמצעות מרכז זלמן שזר

התוכן

פתח דבר	7
אמה זהר, הדר פלדמן סמט, אורית רוזין: מבוא: רגשות בחקר ההיסטוריה היהודית	9
אריאל זינדר: רגשות לגיטימיים: מנחם אבן סרוק בשעת משבר	31
אביטל דוידוביץ' אשד: 'סדר בעילת מצווה': מין, מגדר ורגשות באשכנז בימי הביניים	53
מאיה שבת: בין ברלין לשרלוטנבורג: טופוגרפיה אינטלקטואלית וקהילה רגשית	85
ליאור זקס שמואלי: 'חדל דאגתך, אל תבכי': בכי ומחאה רגשית נשית בהגיוגרפיה חסידית	115
גליה השרוני: 'בלב חודר האור': לְבָדוֹת במבט היסטורי – המקרה של אליעזר שוחט	141
דורית ירושלמי: תרבות ארגונית רגשית ב'אהל – תיאטרון פועלי ארץ ישראל'	167
מתן בורד וחזקי שוהם: 'קשה בארץ להתעסק בסנטימנטליות זו': רגשות וסנטימנטליות ביישוב בתקופת המנדט	193
ספרים ודברי ביקורת	
מירי אליאב-פלדון: לא משיח ולא בדיוק שחור (Alan Verskin, <i>Diary of a Black Jewish Messiah: The Sixteenth-Century Journey of David Reubeni through Africa, the Middle East, and Europe</i>)	219
מרגלית שילה: מ'חלוקה' לפילנתרופיה (יוחאי בן-גדליה, מסע ומתן: הפילנתרופיה היהודית-אירופית וירושלים בזמן מלחמת קרים)	222
נועה ששר: גורלן בידיהן? (רחל מנקין, בנות סוררות: מרד הנערות בגליציה ההבסבורגית)	227
אביבה חלמיש: ההיסטוריוגרפיה היהודית המרקסיסטית המנוצחת (תום נבון, בדיו אדומה: פרשנויות מרקסיסטיות של ההיסטוריה היהודית)	233
מספרות המחקר	239
תקצירים באנגלית	v

ההיסטוריוגרפיה היהודית המרקסיסטית המנוצחת

מאת אביבה חלמיש

תום נבון, בדיו אדומה: פרשנויות מרקסיסטיות של ההיסטוריה היהודית, מרכז ולמן שור, ירושלים תשפ"ג, 359+viii עמ'

הספר, כפי שמרמזות כותרת המשנה שלו, מציע ניתוח ביקורתי של ההיסטוריוגרפיה היהודית המרקסיסטית שנכתבה במחצית הראשונה של המאה העשרים. המחבר, תום נבון, מציג ומנתח את הניסיונות שעשו כעשרים אינטלקטואלים מתנועות אידאולוגיות שונות, בארצות רחוקות ובשפות רבות, לכתוב היסטוריה יהודית מנקודת מבט מרקסיסטית, בעיקר במהלך המחצית הראשונה של המאה העשרים. כלומר, מדובר בפרשנויות של העבר היהודי בהשראת הגותו של קרל מרקס.

אפשר לשייך את הספר למגמה היסטוריוגרפית המבקשת לספר גם את ההיסטוריה של המנוצחים, ובמקרה שלפנינו, בעיקר את סיפורה של היסטוריוגרפיה מנוצחת, במובנים אחדים. האחד, שהפרוגנוזות שהועלו בחיבורים הנסקרים בספר לא עמדו, ככלל, במבחן המציאות; השני, שחיבורים רבים שנכתבו 'בדיו אדומה', כלומר פרשנויות מרקסיסטיות של ההיסטוריה היהודית, כמעט אבדו בתהום הנשייה, עד שבא נבון וגאל אותם מן השכחה; והשלישי, שסופם של אחדים מכותבי החיבורים הנדונים בספר היה טרגי.

נבון מארגן את ההיסטוריונים שבחר לדון בהם (כולם גברים, למעט אזכור אגבי למדי של רחל ינאית בן-צבי) בשלוש קבוצות עיקריות, לפי סדר הופעתם על במת ההיסטוריה וההיסטוריוגרפיה: הקבוצה הראשונה היא הציונים: אינטלקטואלים מזרמים ציוניים שונים שפנו למחשבה המרקסיסטית בעקבות מהפכת 1905 ברוסיה וביקשו להטמיע אותה בהגותם הציונית. ראשון להם הוא בר בורוכוב, ממייסדי תנועת פועלי ציון, שעסק בעיקר בניתוח חברתי-כלכלי של ההווה היהודי. השני הוא יעקב לשצ'ינסקי, או איש המפלגה הטריטוריאליסטית, שפיתח דמוגרפיה וסוציולוגיה של היהודים ברוח המרקסיות והחל לדון גם בהיסטוריה שלהם. השלישי, פחות ידוע, הוא יצחק שיפר, חבר פועלי ציון בגליציה האוסטרית, שכתב היסטוריה כלכלית של היהודים. ההיסטוריוגרפיה הציונית-המרקסיסטית המשיכה להתפתח בין מלחמות העולם, בעיקר בידי תלמידיו של שיפר בפולין. הבולטים שבהם היו מייסדי 'חוג ההיסטוריונים הצעירים' בוורשה: עמנואל רינגלבלום ורפאל מאהלר. שיפר ורינגלבלום נספו בשואה, ואילו לשצ'ינסקי ומאהלר נמלטו מגורל זה בעור שיניהם.

הקבוצה השנייה היא של ההיסטוריונים היהודים הסובייטים, שפעלו זמן קצר. הם החלו לפעול בשנות העשרים, כאשר עוד הייתה אפשרות לפתח את תרבות היידיש כתרבות יהודית לאומית במסגרת המשטר הסובייטי. ואולם, מסוף שנות העשרים ועד לאמצע שנות השלושים נסגרו רוב מוסדות המחקר וההשכלה היהודיים בברית המועצות בלחץ השלטונות ובכך תם עידן

[ציון – רבעון לחקר תולדות ישראל, שנה צ (תשפ"ה)]

ההיסטוריוגרפיה היהודית הסובייטית. דמויות מרכזיות בקבוצה זו היו ישראל סוסיס, טוביה הייליקמן, אשר מרגוליס, אברהם יודיצקי, מקס אָריק ול' הולמשתוק. מקצתם הודחו מתפקידיהם ומן המפלגה הקומוניסטית, במסגרת ה'טיהורים' האידיאולוגיים שנערכו בתקופת סטלין, ואחרים נרצחו או גורשו למחנות ריכוז וגורלם לא נודע. הדיון המוקדש להם בספר קצר ועיקרו הוא השינויים במעמדם של היהודים בברית המועצות יותר מאשר עצם עבודותיהם של ההיסטוריונים היהודים הסובייטים.

ההיסטוריונים היהודים המרקסיסטים הנכללים בקבוצה השלישית, הקומוניסטים, לא היו קבוצה במובן של היכרות אישית או של קיום מסגרת משותפת, אלא יריבים שניהלו ויכוחים נוקבים ביניהם. אי לכך מציע נבון להגדיר את חיבוריהם כגל של פרסומים בתחום ההיסטוריה היהודית, שמחבריהם הגיעו מתנועות קומוניסטיות שונות ברחבי העולם במהלך שנות השלושים וראשית שנות הארבעים של המאה העשרים. הוא רואה בכניסתם של מחברים אלה לשדה ההיסטוריוגרפיה היהודית סימן לתהליך של נציונליזציה, דהיינו פיתוח תודעה לאומית, בקרב יהודים בתנועות קומוניסטיות.

בקבוצה זו נכללים אוטו הלר – שנבון הקדיש לו ספר נפרד;¹ משה כץ, קומוניסט יהודי שחי בניו־יורק; אברם לאון, טרוצקיסט יהודי שהתגורר בבלגיה; וכן רפאל מאהלר, המרקסיסט הציוני שפעל בפולין ולאחר מכן בישראל. ארבעת האינטלקטואלים הללו עומדים בליבו של הספר. מאהלר וכץ השתייכו לציונות ולקומוניזם, תנועות המנוגדות זו לזו מבחינה אידיאולוגית, אך מבחינת סוציולוגית היו שניהם נטועים בהוויית תרבות היידיש, האחד בפולין והאחר בניו־יורק. גם הלר ולאון השתייכו לתנועות מנוגדות מבחינה אידיאולוגית – הקומוניזם (הפרו־סובייטי) והטרוצקיות. ואולם, מבחינה סוציולוגית רואה בהם נבון, בפלפול מסוים, דוגמאות מובהקות לטיפוס האנושי שפינה איזוק דויטשר 'היהודי הלא־יהודי', כלומר, 'הכופר היהודי שחרג מהיהדות' ודווקא משום כך הוא 'משתייך למסורת יהודית' של כופרים. הלר ולאון (והוא בן עשרים ושש בלבד) נרצחו במחנות ריכוז נאציים.

בין ההיסטוריונים המרקסיסטים המוצגים בספר בולט היעדרם של כותבים מתנועת ה'בונד', ואני מצטרפת לתהייתו של נבון, מדוע בתנועה זו לא נוצרה היסטוריוגרפיה יהודית מרקסיסטית. אכן, רק לאחר שחדלה להתקיים כתנועה, לאחר מלחמת העולם השנייה, החלה כתיבה היסטוריוגרפית פרי עטם של חברים לשעבר, יוצאי פולין, בעיקר בארצות הברית.² משפנו הבונדיסטים לשעבר לכתיבת ההיסטוריה הם לא נקטו בגישה מרקסיסטית, ולעיתים אפילו היו אנטי מרקסיסטים. הרי לנו חומר למחשבה, ואולי נושא לספר נוסף מאת תום נבון.

נבון נותן סימנים אחדים בגיבורי הספר. הוא מגדיר אותם כאינטלקטואלים שכתבו היסטוריה, ובהם לא רק היסטוריונים 'מקצועיים' או 'אקדמיים' בעלי השכלה פורמלית המשתייכים למוסד

1 Tom Navon, *Radical Assimilation in the Face of the Holocaust: Otto Heller (1897–1945)*, Albany, NY 2024

2 ראו: יוסף גורני, חלופות נפגשות: מפלגת ה'בונד', תנועת הפועלים העברית ו'כלל ישראל', 1897–1985, ירושלים תשס"ה; ומאמר ביקורת על ספר זה: אביבה חלמיש, ציון, עב (תשס"ז), עמ' 371–374.

אקדמי. האם מאפיינים אלה ממעיטים מחשיבות החיבורים שכתבו? אכן, לא אחת האשימו היסטוריונים אקדמיים את ההיסטוריונים היהודים המרקסיסטים בהטיה פוליטית, בחובבנות בלתי מדעית ואף ב'סכנה ציבורית של ממש', התייחסות שמקורה אולי באחוות הגילדה ובהתנגדות למי שאינו נכלל בה. במהלך קריאת הספר התודעתי לניתוחים ולמסקנות מעניינים, מעוררי מחשבה ולעיתים גם התנגדות, ובגילוי נאות עלי לומר, שלעיתים לא יכולתי להימלט מתחושה שאלה אכן ניתוחים חובבניים של אותם היסטוריונים, שהעלו בזיכרוני פעולה עיונית בתנועת הנוער. הדיונים בספר מאורגנים בשני מהלכים. האחד, שנדון לעיל, הוא ציר כרונולוגי (של ההיסטוריוגרפיה), והאחר הוא תמטי. רשימת הנושאים ארוכה ועמוסה, ואציין רק אחדים מהם: האם היהדות ההיסטורית הייתה לאום או מעמד? כיצד נוצר העם היהודי? מה מקורו של המונותאיזם היהודי? מהו תפקיד הדת בהיסטוריה היהודית ומדוע נוצרו במסגרתה זרמים דתיים שונים, כמו החסידות? היש לראות ביהדות לאומיות, ואם כן – ממתי ומדוע? ובימים אלה, ובכלל, אי אפשר שלא להידרש לשאלה: מה מקור השנאה והרדיפות כלפי היהודים לאורך ההיסטוריה, ומהו הקשר שלהן לאנטישמיות המודרנית? ומעל לכל ניצבת השאלה: האם ההיסטוריה היהודית ייחודית או שחלים עליה כללים אוניברסליים?

לגרסאות השונות של ההיסטוריוגרפיה היהודית המרקסיסטית יש היבטים משותפים: הן מדגישות את ההיבטים הכלכליים בחקר ההיסטוריה ושוללות את ייחודה של ההיסטוריה היהודית, וניכרת בהן השאיפה לחקור אותה בשיטה אוניברסלית ובהקשר כללי.

הדיון בכתביהם של היסטוריונים יהודים מרקסיסטים ארוג הן בהקשר היסטורי הן בהקשר היסטוריוגרפי, וכך חשיבותו ותרומתו של הספר חורגות מן הרושם העולה מכותרת המשנה: 'פרשנויות מרקסיסטיות של ההיסטוריה היהודית'. הוא דן בסוגיות מרכזיות בהיסטוריה ובהיסטוריוגרפיה של העם היהודי, ויש בו תרומה לדיון בהיסטוריוגרפיה המרקסיסטית בכלל ולא דווקא בזו שנכתבה בידי יהודים ועל יהודים. בתיווכן של דמויות שמקצתן אינן מוכרות, ואגב סקירה וניתוח של חיבורים שחשיבותם אינה מובנת מאליה ולעיתים אף מוטלת בספק, דן נבון בסוגיות מרכזיות בתולדות היהודים מימי קדם עד אמצע המאה העשרים.

הצירוף 'פרשנות' ו'מרקסיזם' המופיע בכותרת המשנה ובגוף הספר מעלה במחשבתנו דברים המיוחסים למרקס, שהוקיע את הפילוסופים על כך ש'עד כה [הם] פירשו את העולם', ואילו 'העניין הוא לשנותו'. האם ביקורת זו חלה על גיבורי הספר שלפנינו? מתברר שאין לקחת את כותרת המשנה כלשונה וכפשוטה. לדעת נבון, ההיסטוריונים היהודים המרקסיסטים ביקשו לא רק לתאר את ההיסטוריה היהודית 'כפי שהייתה באמת' (דברים המזכירים כמובן את ההיסטוריון הגרמני ליאופולד פון ראנקה), וגם לא הסתפקו רק במטרה 'לפרש את העולם', אלא ביקשו גם לשנותו. הם היו משוכנעים כי תשוקתם לשנות את העולם לא זו בלבד שלא תמנע מהם לפרש אותו, אלא שהם לא יוכלו לשנותו בלי לפרשו תחילה, בלי לפענח את אופני התפתחותו. כלומר, במעין איפכא מסתברא למרקס, קובע נבון בהתייחסו אל גיבוריו, שפרשנות העבר היא תנאי הכרחי (אף כי לא מספיק) לשינוי מהלך ההיסטוריה.

הדיונים בספר מאירי עיניים, ומנתחים שפע של אירועים ותהליכים בתולדות היהודים דרך פריזמה של היסטוריונים שונים. ואולם, לצד הגירוי האינטלקטואלי וההתמודדות עם הטענות והמסקנות, עולה השאלה: מה וכיצד הם תורמים להבנת ההיסטוריה של היהודים? לאילו תובנות

פרשניות רציניות נחשף הקורא? או שמא אין הפרשנות המרקסיסטית של ההיסטוריה היהודית אלא סוג של סכולסטיקה חילונית? לא אחת מצטייר הרושם שהחיבורים הנדונים בספר הם, לאמיתו של דבר, כמעט חסרי חשיבות מעבר למועד כתיבתם ופרסומם. לפיכך, חשיבותם העיקרית אינה בנייתוחיהם ההיסטוריוגרפיים אלא במאפיינים של מחבריהם כיהודים מרקסיסטים (בזה הסדר או להיפך), ונבון הוא זה הנותן להם משמעות בצרפו אותם להקשר היסטורי, חברתי, רעיוני וארגוני. ומתגבשת הסכמה עם המסקנה הכמעט מובנת מאליה, ברוח דבריו של בנדטו קרוצ'ה, שכל היסטוריה היא בת זמנה (All history is contemporary history), ובעברית פשוטה: יש להבין את ההיסטוריון ואת פועלו על רקע תקופתו ומקום פעילותו.

לאור הדיונים ההיסטוריוגרפיים מציע הספר שלל הסברים ותובנות לגבי המרקסיזם, החל בהסבר תמציתי ובהיר של המושג 'מרקסיזם', דרך הבחנה בין אידאולוגיה מרקסיסטית לתאוריה מרקסיסטית, והמשך בקריאה או בפרשנות חדשה ומחדשת בכתבים של קרל מרקס, עד לדיון בטרמינולוגיה היסטורית. אחד הדיונים שהוא בעיני בעל משמעות מעבר למקרים הספציפיים הנדונים בספר, הוא ההבחנה מאירת העיניים שעושה נבון בין אידאולוגיה מרקסיסטית לתאוריה מרקסיסטית. תאוריה מרקסיסטית, לשיטתו של נבון, היא שימוש בעקרונות שהציב מרקס ואחרים פיתחו בעקבותיו, לשם מתן הסבר למציאות החברתית וההיסטורית. ואילו אידאולוגיה מרקסיסטית משמעה הבעת הודעות מפורשת עם מרקס ועם רעיונותיו, או עם תנועה או מפלגה שהכריזה על עצמה כמרקסיסטית ומשתמשת בתווית זו במסגרת תעמולתה.

איך מיושמת הבחנה זו בספר? נבון מבהיר שהגבול בין האידאולוגיה לתאוריה לרוב איננו מובחן וברור, ובמקרים רבים התאוריה והאידאולוגיה מופיעות יחד ונמהלות זו בזו. ואולם, מתברר שאצל המחברים שעליהם הוא כותב לא התקיימה בדרך כלל הבחנה כזאת, וייתכן שהם ראו אידאולוגיה כתאוריה מתוך משאלת לב ולא דווקא מתוך כוונה מניפולטיבית. הסכנה – אם זו ההגדרה המתאימה – שבערבוב התחומים גוברת משום שכאמור, רובה של ההיסטוריוגרפיה היהודית המרקסיסטית לא נכתב במסגרת ממסדית של דיסציפלינה מדעית. בניגוד להיסטוריוגרפיה האקדמית, שבה מקובל להגביל את העיון בעבר לכמה עשרות שנים לאחור, מתוך הנחה שטווח זה מאפשר ריחוק שנבון מגדירו 'אובייקטיבי' ולשיטתי מדובר ב'פרספקטיבה', רבים מגיבורי הספר קעקעו את ההבחנה בין עבר (היסטוריה), הווה (סוציולוגיה) ועתיד (פרוגנוזה). וכך, לא זו בלבד שכתבת ההיסטוריה הושפעה באופן מודע מהשקפותיהם בהווה ומשאיפותיהם לעתיד, אלא שהם אף הטמיעו את ההשקפות והשאיפות במתכוון בפרשנות העבר. אגב כך עולה הרהור שמא מדובר בכתבת היסטוריה כפיצוי לחוסר אוניס פוליטי.

ברוח החיבורים הנדונים בספר, אנסה לבחון את הדברים לאור הקביעה המרקסיסטית שההווה קובעת את התודעה. שלושת ההיסטוריונים הקומוניסטים: הלר, כץ וליאון, לא הטביעו בסופו של דבר חותם מתמשך על ההיסטוריוגרפיה היהודית. ההסבר של הלר לאנטישמיות על גלגוליה, ובמיוחד בימיו (שנות השלושים של המאה העשרים), הוא כמעט מביך (זה של הלר ולא ההצגה בספרו של נבון). מלבד ההיסטוריונים הציונים, הכותבים הנסקרים בספר לא השתייכו לתנועות מנצחות, כאלה שהייתה להן השפעה ממשית וארוכת טווח על ההיסטוריה היהודית. כלומר, במובנים רבים הספר מגולל פעילות אינטלקטואלית עקרה, או בניסוח מעודן יותר – פעילות שנשארה ברמת התאוריה ולא הגיעה לשלב הפרקסיס. הכותבים לא יצרו תודעה משנה מציאות

(=הווייה). העניין העיקרי שמצאתי בדיונים עליהם הוא כיצד השפיעו הרקע החברתי והמעמד וההשתייכות הארגונית שלהם (=ההווייה) על עיצוב כתיבתם ההיסטוריוגרפית (=התודעה). מקצת החיבורים הנדונים בספר חובקים תקופות היסטוריות ארוכות שנים. הספר 'שקיעת היהדות' מאת אוטו הלר, שהתפרסם ב־1931, והציע לראשונה פרשנות מרקסיסטית כוללת להיסטוריה היהודית כולה, הוא חוליה בשרשרת של כתיבת היסטוריוגרפיה יהודית מקיפה על פי עיקרון מארגן. אבן הדרך הראשונה בסוגה זו הם אחד עשר הכרכים של 'דברי ימי ישראל' מאת צבי גרץ, המקיפים את ההיסטוריה של היהודים מן העת היותר קדומה עד ימיו של המחבר, חיבור ששם דגש על גזרות הגלות, קידוש השם ומאבק העם היהודי לשמירת ייחודו הלאומי. נכון מביא בספרו אנקדוטה מעניינת: ב־1876 פגש מרקס באופן אקראי את היינריך גרץ בעיר המרחצאות קרלסבד (כיום קרלובי וארי, צ'כיה). התנהלה ביניהם שיחה ידידותית ובעקבותיה השניים ניהלו התכתבות. מרקס שלח לגרץ עותק של הכרך הראשון (והיחיד שראה אור בימי חייו) של ספרו 'הקפיטל', וגרץ השיב לו שהוא חושש שלא יבין הרבה מן הכתוב בספר. הוא נימק את החלטתו לא לשלוח למרקס את 'דברי ימי ישראל' לא בכובדם של אחד עשר כרכי הסדרה, אלא בכך שנושא זה 'נמצא הרחק־הרחק מעבר לאופק' של מרקס. ומעיר נכון, ש'בעת המפגש בין גרץ למרקס טרם בשלו התנאים למפגש בין ההיסטוריוגרפיה היהודית למרקסיזם'. המפגש הזה 'התרחש רק כעבור שנות דור, עם התהוותה של ההיסטוריוגרפיה היהודית המרקסיסטית' (עמ' 134).

אבן דרך נוספת בסוגת ההיסטוריוגרפיה היהודית החובקת־כול היא 'דברי ימי עם עולם' מאת שמעון דובנוב, באחד עשר כרכים, המאורגנים על פי המרכזים הרוחניים של עם ישראל: ישראל בארצו, כבל, אפריקה הצפונית, ספרד, ארצות אשכנז, מזרח אירופה, ארצות הברית וחזור חלילה לארץ ישראל. חוליה נוספת היא מפעלו המונומנטלי של שלום (סאלו) בארון 'היסטוריה חברתית ודתית של היהודים', המציג את ההיסטוריה החברתית של היהודים בהקשר הרחב של העולם שבו הם חיו, ושוויות הראייה שלו אופטימית, אגב הדגשת ההישגים הדתיים והרוחניים של העם היהודי ודחיית התפיסה 'שטופת הדמעות' או 'הבכיינית' של קודמיו. ושוב מתחזור תוקפו של הכלל שכל היסטוריה היא בת זמנה, ובמקרה של בארון היא תלויה לא רק בזמן אלא גם במקום, שכן אי אפשר לחמוק מן המחשבה שמקום פעילותו, ארצות הברית, השפיע על כתיבתו. חוליה נוספת בשרשרת זו היא שבעת הכרכים של 'דברי ימי ישראל – דורות אחרונים' מאת רפאל מאהלר, שהדגיש את חשיבות הגורם הכלכלי והחברתי בהבנת ההיסטוריה היהודית.

והחוליה האחרונה בדיון הנוכחי היא ספריו של בן־ציון דינור: 'ישראל בארצו' ו'ישראל בגולה', שלשיטתו של מחברם 'כל היסטוריוגרפיה דנה על "הימים ההם" מתוך עמדה של "הזמן הזה" ומהתעניינותה זאת, ומתוך ראייתה את הדברים היא גם מפרשת אותם ומסבירה אותם'. בדומה לחיבורים הנדונים בספר 'בדיו אדומה', גם לכתיבתו של דינור יש מטרות מעבר לכתיבת היסטוריה אקדמית. חיבוריו נכתבו ברוח 'האסכולה הירושלמית', שראתה במחקר ההיסטורי מכשיר לעיצובה ולכינונה של תודעה יהודית מודרנית והייתה בעלת נטייה פלשתינאצנטרית. לשיטתו, כל ההיסטוריה היהודית נעה בהתמדה לכיוונה של ארץ ישראל, תוך הדגשת ייחודה של ההיסטוריה היהודית, מגמה שבאה לידי ביטוי בהפרדת לימודי ההיסטוריה הכללית מן ההיסטוריה היהודית במערכת החינוך הישראלית ובמוסדות להשכלה גבוהה. אפשר למצוא קווי דמיון בין

הכתיבה נוסח האסכולה הירושלמית, שהייתה חלק מפעילותה של תנועת שחרור לאומי, לבין הכתיבה 'בדיו אדומה', שהייתה חלק ממאבק לאומי-מעמדי.

לסיכום סוגיה זו: אף שהידיעות על קץ ההיסטוריה שהפיץ פרנסיס פוקויאמה ב־1989 ושוב ב־1992 היו מוקדמות ומגוזמות, הרי עידן ההיסטוריוגרפיות החובקות-כול (נוסח הגרסה המקומית: 'מהתנ"ך עד הפלמ"ח') חלף עבר לו. בצדק קובע נבון ש'תם עידן הסינתזות המרקסיסטיות הגדולות והדיון הער בין פרשנויות מרקסיסטיות שונות של ההיסטוריה היהודית' (עמ' 315), קביעה שיש לה תוקף גם לגבי ההיסטוריוגרפיה בתחומים ובגישות אחרים.

שני חידושים עיקריים מציע הספר. האחד הוא ההצעה להמיר את החלוקה המקובלת של ההיסטוריה היהודית, וגם הכללית, לשלוש תקופות – העת העתיקה, ימי הביניים והעת החדשה, בחלוקה לשתי תקופות של ההיסטוריה היהודית בראייה מרקסיסטית: מן העת העתיקה עד לשיא ימי הביניים; ומשיא ימי הביניים ועד למאה העשרים, ונקודת המעבר היא במאות האחת עשרה-שלוש עשרה. החידוש האחר, שאותו מגדיר נבון בתור התגלית המרכזית של הספר, הוא שההיסטוריוגרפיה היהודית המרקסיסטית נוצרה בזיקה הדוקה ללאומיות היהודית (עמ' 303), קביעה היוצרת דיסוננס עם המשפט המהדהד מדפי המניפסט הקומוניסטי: 'דבריי-ימיה של כל חברה עד כה הם דבריי-הימים של מלחמת מעמדות'. וקובע נבון: 'בניגוד לדימוי האנטי-לאומי של הדיון המרקסיסטי בשאלת היהודים, ובניגוד להצהרות של אחדים מההיסטוריונים היהודים המרקסיסטים עצמם, ההיסטוריוגרפיה היהודית המרקסיסטית התאפיינה ברובה בתפיסה לאומית, הן של תולדות היהודים והן של עתידם'. קביעה זו היא המקבילה לפרימאט הציוני באידאולוגיה של כל הגופים שהשתייכו לציונות הסוציאליסטית, והיא מוכירה לקורא שבפרוץ מלחמת העולם הראשונה לא התאחדו פועלי כל הארצות אלא התייצבו איש איש ליד דגל מדינתו ולא מעמדו. מעניין להתבונן בגישות של ההיסטוריונים היהודים המרקסיסטים מן המחצית הראשונה של המאה העשרים לגבי שאלת הלאומיות היהודית, בעזרת מונחים הרווחים בשיח ההיסטוריוגרפי של שלהי המאה העשרים, ולנסות להציב אותן על הרצף שבין תאוריות פרימורדיאליות לתאוריות מודרניסטיות על הלאומיות. מתברר שהגישות של ההיסטוריונים היהודים המרקסיסטים לשאלת הלאומיות היהודית עולות בקנה אחד עם האסכולה הפרימורדיאלית, הרואה בלאומיות תופעה עתיקה בתולדות האנושות, שהלאומיות המודרנית אינה אלא גילוי חדש שלה, בשונה מן הגישה המודרניסטית, הרואה בלאומיות עניין מומצא או מדומיין. וזו דוגמה אחת משלל הדיונים המובאים בספר המתקשרים במישרין או בעקיפין לנושאים רחבים יותר.

תום נבון לקח על עצמו משימה לא פשוטה וזיכה אותנו בספר גדוש מידע, ניתוחים, השוואות ותובנות. ספר זה משלים חלל בהיסטוריוגרפיה היהודית, בהציגו זרם היסטוריוגרפי שנעדר עד כה מן המחקר, והוא גואל את המשתייכים אליו מן השכחה. יתר על כן, הוא מציג לקורא העברי מחקרים של היסטוריונים יהודים מרקסיסטים שראו אור בשפות אחרות ולא תורגמו לעברית ובמקרים רבים גם לא לאנגלית. זהו ספר שאין הקורא אמור לקרוא 'מכריכה לכריכה', בוודאי לא ברצף, ספר שיש להתבשם ממנו במנות קצובות ובמשורה, כדי חלילה לא להסתחרר.

233	Aviva Halamish: The Vanquished Jewish Marxist Historiography (Tom Navon, <i>Marxist Interpretations of Jewish History</i>)
239	Research
V	Summaries

CONTENTS

- 7 Preface
- 9 Emma Zohar, Hadar Feldman Samet, and Orit Rozin: Introduction: Emotions in the Study of Jewish History
- 31 Ariel Zinder: Legitimate Emotions: Menahem ibn Saruq at a Time of Crisis
- 53 Avital Davidovich Eshed: The Rite of *Be'ilat Mitzva* (Commanded Intercourse): Sex, Gender, and Emotions in Medieval Ashkenaz
- 85 Maya Shabbat: Between Charlottenburg and Berlin: Emotional Community, Intermediate City, and the Sense of Place
- 115 Leore Sachs Shmueli: Weeping and Female Emotional Protest in Hasidic Hagiography
- 141 Galia Hasharoni: 'Into the Heart Enters the Light': Solitude from a Historical Perspective – the Case of Eliezer Shohat
- 167 Dorit Yerushalmi: On the Emotional Organizational Culture at 'Ohel – The Workers' Theater of Eretz Yisrael'
- 193 Matan Boord and Hizky Shoham: Sentimentality in the Mandate-Era Yishuv
- Books and Reviews
- 219 Miriam Eliav-Feldon: Not a Messiah and Not Quite Black (Alan Verskin, *Diary of a Black Jewish Messiah: The Sixteenth-Century Journey of David Reubeni through Africa, the Middle East, and Europe*)
- 222 Margalit Shilo: From Ḥalukka to Philanthropy (Yochai Ben-Ghedalia, *European Jewish Philanthropy and Jerusalem during the Crimean War*)
- 227 Noa Shashar: Their Fate: In Their Hands? (Rachel Manekin, *The Rebellion of the Daughters: Jewish Women Runaways in Habsburg Galicia*)

ZION

History and Emotions

Editors:

SHMUEL FEINER, MIRIAM FRENKEL, JONATHAN J. PRICE

Guest Editors:

HADAR FELDMAN SAMET, ORIT ROZIN, EMMA ZOHAR

Editorial Secretary:

YEHEZKEL HOVAV

VOLUME XC • 1-2 • 2025

A QUARTERLY FOR RESEARCH IN JEWISH HISTORY
THE HISTORICAL SOCIETY OF ISRAEL • JERUSALEM
PUBLISHED BY THE ZALMAN SHAZAR CENTER